

"ZMANJKALI SO ČEZ NOČ" O IZSELJEVANJU V ZDA IZ BELE KRAJINE

Nives Sulič

Bela krajina je ob Dolenjski in Prekmurju prav gotovo tista slovenska pokrajina, iz katere se je v obdobju do druge svetovne vojne izselilo največ ljudi. Vzroki za to so bili predvsem gospodarski, saj je v času nagle gospodarske rasti ob koncu 19. stoletja, v katerem so se gradile nove tovarne, odpirale obrtne delavnice in rudniki, kapitalistična proizvodnja obšla to območje. Dežela je bila na severu geografsko odrezana od Dolenjske z Gorjanci, zato so bile prometne povezave z ostalim slovenskim ozemljem izredno slabe, železnica med Novim mestom in Karlovcem pa je bila dokončana šele leta 1914. Ker večje industrije do let po drugi vojni v Beli krajini ni bilo, so se Belokranjci preživljali s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Skopa zemlja je dajala le malo pridelka, odkupne cene zanj so bile nizke, davki pa visoki; obrt je bila slabo razvita. V zadnjih desetletjih 19. stoletja pa je na slovensko ozemlje z ameriškega kontinenta zaneslo tudi trtno uš, ki je skupaj s peronosporo skoraj popolnoma uničila trtne nasade v Beli krajini. Kmetje so se začeli zadolževati ali pa odhajati s kmetij. To pa je bil že čas, ko se je tudi po Beli krajini naglo širil glas o obljubljeni deželi preko oceana, v kateri je lahko vsakdo bogat in uspešen. V belokranjske vasi so začela prihajati prva pisma s pisanimi tujimi znamkami, ki so vabila vaščane v tujino, s pismi pa so prihajali tudi izseljenski agentje, ki so novačili poslušalce z opisi prelepega življenja na ameriškem kontinentu. Belokranjske vasi so preplavili reklamni plakati in letaki s ceniki potovanja v Ameriko, ki so jih tiskale številne potovalne agencije.

Tako so začeli odhajati, sprva pretežno mlajši moški, ki so upali, da bodo v nekaj letih zaslužili dovolj za poplačilo dolgov, popravilo ali nakup hiše ali njive, nato pa se bodo vrnili domov. Že leta 1888 piše Slovenec: *"Tudi iz naše (adlešičke, op. N. S.) fare začeli so ljudje zadnji dve leti zelo hoditi v Ameriko. Lansko*

leto šlo jih je tje do 70, letos na pepelnico pa zopet 12 in še pojdejo.”¹ Potem pa se je utrgal plaz. Fantom so sledila dekleta, sestre, brati, možem žene in otroci. V dvajsetih letih tega stoletja je bilo v Beli krajini težko najti družino, ki ne bi imela vsaj enega člana v Ameriki. Janez Marentič je v svojem delu Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom zapisal: “Oče ni bil v nikakršni zadregi, kam s fanti, ko odrastejo: V Ameriko! Za karto jim je poskrbel, to je bila vsa odpravnina od hiše.”² Po podatkih Živka Šifererja je leta 1900 štela Bela krajina oziroma okraj Črnomelj 26.300 prebivalcev, 3502 pa sta bila izseljena; to pa je kar 14 %.³ Po podatkih v Belokranjskem glasniku je leta 1909 pri naboru manjkalo kar 76 % nabornih obveznikov iz Bele krajine, ker so odšli v Ameriko.⁴ Od leta 1880 pa do leta 1910 se je tako iz Bele krajine izselilo več kot 12.000 ljudi (to je skoraj polovica prebivalcev, ki jih je imela Bela Krajina leta 1900).

Množično izseljevanje v Ameriko je pojenjalo šele leta 1924, ko so ZDA zaradi izredne množice priseljencev omejile priseljevanje, in se preusmerile na sever, v Kanado, v manjši meri tudi v Argentino in Zahodno Evropo. Veliko Belokranjcev se je po prvi vojni tudi vrnilo domov, v novonastalo državo. Upali so, da bo v spremenjenih političnih razmerah življenje lažje in da bo več možnosti za zaposlitev. Vendar so se ušteli, kajti maloštevilni novonastali industrijski obrati so lahko zaposlili le malo delavcev. Tako se jih je precej zopet odločilo za Ameriko, v času gospodarske krize v ZDA pa so se ponovno vračali domov. Mnogi so tako vse življenje nihali med obema deželama.

Vendar pa gospodarske razmere niso bile edini razlog za izseljevanje, čeprav so bile med najbolj odločilnimi. Odločitev, ki je vaščana privedla od začetnega razglabljanja o tem, da bi bilo morda nekje drugje življenje lepše, lažje ali uspešnejše, pa do trenutka, ko se je znašel s kovčkom, še največkrat pa s culo ali košaro v roki, na pragu neke nove dežele, nikakor ni bila plod samo ene stvari; bila je splet mnogih okoliščin, tako osebnih kot družbenih, in zato je bilo razlogov za izseljevanje toliko, kot je bilo izseljencev. Zaradi sistema dedovanja, po katerem je posestvo podedoval najstarejši sin v družini, ki največkrat ni imel dovolj

denarja za izplačilo deleža od kmetije, so morali ostali otroci v svet. Veliko vlogo pa je odigral tudi avanturizem, skupaj z željo po lažnejšem življenju. Jurist Juro Adlešič je v protialkoholnem glasilu Zlata doba leta 1907 zapisal o belokranjskih razmerah tudi tole ugotovitev: *"Zlasti v zadnjih štirih, petih letih se narod kar trumoma izseljuje, ko ni dobiti ne pastirja ne posla ne delavca niti za drag denar! [...] Navadno se sodi, da žene prebivalstvo v tujino velika revščina, nerodovitnost in slaba letina; mnogi navajajo za glavni vzrok zadolženost in ti - zdi se mi - najbolj po pravici. [...] Poznam mnogo kmetičev, ki so tako počasi zapili tele, kravo, vole. Da bi kupili nove, so se morali zadolževati. Ker so se zadolžili, so šli v tujino iskat boljšega dela. Vsak sprevidi, da je bila zadolžitev le povod, pijača pa vzrok zadolževanja in potem izseljenja. // In če je prišla slaba letina ali toča ali kak druga nesreča pri gospodarstvu, mesto da bi se varčevalo, se je pilo dalje; ali pa izposodilo denar in šlo v tujino. če so se pri vino stepli, bali so se sodnije in pobegnili na tihoma v Ameriko."*⁵

K izseljevanju so pripomogle tudi politične razmere pred prvo svetovno vojno. Belokranjskih fantov, ki so se pred prvo vojno želeli ogniti vojaške obveznosti tako, da so se izselili, je bilo toliko, da so jih takratne oblasti pozivale, naj se vrnejo domov, kjer jih ne bo doletela nobena kazen; ta obljuba je na Kranjskem veljala le za Belokranjce.⁶ Leta 1910 pa je vlada prepovedala izdajo potnih listov tistim fantom, ki so bili starejši kot 18 let, pa še niso odslužili vojske.⁷

Marsikdo se je odločil za Ameriko tudi zaradi neurejenih razmer v družini ali nerazumevanja med zakoncema. Informatorka iz Kalifornije, katere mati je prišla v Ameriko iz Sodevcev, pa je povedala: *"V družini Hodnik je bilo pet otrok. Moja mama je pripovedovala, da so vsi spali v enem prostoru, skupaj s starši. George, mamin brat, je šel prvi v Ameriko - saj veste, dežela neskončnih možnosti. Tja greš in denar raste na drvesih - tako so vsaj mislili. Moja mama mu je sledila leta 1923. Pisala mu je, naj mu pošlje karto, in tega ni povedala svoji mami. Mamin fant je namreč umrl v prvi vojni, tukaj pa je bilo zelo malo fantov. Ni hotela postati stara devica, to je imelo*

tukaj zelo slab prizvok. Želela se je poročiti in je zato na skrivaj pisala bratu. Takoj ji je poslal karto, takrat je bilo zelo lahko priti v ZDA. Mama je vzela s seboj na pot klobase za brata, toda na ladji ji je bilo tako slabo, da ni mogla jesti ladijske hrane. Tako je pojedla bratu vse klobase! George je počakal sestro na Ellis Islandu. Takoj prvi dan ji je zažgal vsa oblačila, ki jih je prinesla s seboj. Misil je, da je prnesla kake bolhe, in ji je dal nove obleke. Vse je morala zamenjati."⁸

Ker so v tujino odhajali v glavnem moški, so na kmetijah ostajale žene z otroki. Nek pisec je v Slovincu takole potožil: "Ne vem, kje bomo dobili za nazaj težake in delavce, kdo bo obdeloval trtje in polje, ker gre vse, kar je pri moči, v Ameriko. Ostali bodo doma samo starčki, ženske in otroci."⁹ Ob pomoči sosedov, če pa so jim možje iz Amerike pošiljali dovolj denarja, pa tudi najetih delavcev, so žene tako opravljale vsa kmečka dela. Pred moževim odhodom v tujino so delale na polju, skrbele za dom in vzgojo otrok, vendar vedno v senci družinskega gospodarja, ki je odločal o vsem. Sedaj pa se je njihov položaj spremenil. Morale so upravljati kmetije, kakor so vedele in znale. Postajale so samostojnejše, same so bile odgovorne za pomembne odločitve. Nekdanji župnik iz Starega trga mi je dejal: "Vse so zmogle! Mati s hčerjo je na primer hodila kosit na Kočevsko in od tam furat domov seno."¹⁰

Z denarjem, ki so ga izseljenci pošiljali svojcem, so Belokranjci plačali dolgove, obnavljali kmetije in nakupovali zemljo. "Bela krajina je živela od Amerike. Amerika je zidala, popravljala, dajala kruha in obleke", je zapisal Janez Marentič.¹¹ Ni pa bil ta – najbolj očitni – vpliv spremenjenih življenjskih razmer edini. S povratniki ali pa obiski izseljencev je v belokranjske vasi prihajal tudi tuj, drugačen način življenja in mišljenja. Prihajal je z novimi idejami, angleškimi izrazi, opisi tujih in drugačnih navad, pa tudi s povsem otipljivo zunanjo podobo: z moškimi oblekami drugačnega kroja, barve in blaga, okrašenimi z žepnimi urami, pisanimi ženskimi oblekami z nabranimi rokavci in klobuki, kar je bilo še zlasti nenavadno za Belokranjce. Tako je tudi ameriški stil oblačenja pripomogel k izginjanju nekdanje značilne belokranjske bele noše iz domačega platna, saj so številni

izseljenci pošiljali svojcem ameriške obleke. Po obleki se je takoj videlo, katera belokranjska družina ima preko morja "Amerikanca".

Tudi sedaj, ko je izseljevanje na ameriški kontinent zelo upadlo ali pa se je preusmerilo v Zahodno Evropo, je Bela krajina s svojimi izseljenci še vedno tesno povezana. To je še zlasti očitno poleti, ko je pred hišami mogoče opaziti avtomobile s tujo, največkrat nemško registracijo, po vaških cestah pa se skupaj z domačimi podijo otroci, ki si pri sporazumevanju s prijatelji pomagajo z rokami.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.
- ¹ Andrej Dular, Vinogradništvo in vinogradniki Bele krajine (Od zadnje četrtine 19. stoletja do danes). Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, 1992, str. 12.
- ² Janez Marentič, Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957, str. 109.
- ³ Živko Šifrer, Kakšno je bilo izseljevanje iz našega ozemlja, Slovenski izseljeniški koledar, Ljubljana 1966, str. 130.
- ⁴ Belokranjski glasnik. Belokranjske težnje. DN 1909, št. 36. str. 387.
- ⁵ Juro Adlešič, Alkohol in izseljeništvu, Zlata doba, 1/1907, št. 5, str. 65-66.
- ⁶ Jože Dular, Metlika skozi stoletja, Metlika 1978, str. 29.
- ⁷ Dopisi. Ljubljana. - Navodila za izseljence v Ameriko. DN 1910, št. 23, str. 18.

- ⁸ Helen Karlovič, roj. 1927, upok. učiteljica.
- ⁹ Juro Adlešič, str. 65–66.
- ¹⁰ Lojze Rajk, roj. 1944.
- ¹¹ Janez Marentič, str. 109.

LITERATURA IN VIRI

1. Juro Adlešič, Alkohol in izseljeništvu, Zlata doba, 1/1907.
2. Belokranjski glasnik. Belokranjske težnje. DN 1909, št. 36.
3. Dopisi. Ljubljana. – Navodila za izseljence v Ameriko. DN 1910, št. 23.
4. Marinka Dražumerič in Nives Sulič, Posledice izseljevanja na način življenja prebivalcev Vinice in okolice med leti 1918–1941. Mladinska raziskovalna tabora Vinica '79 in '80. Ljubljana 1982.
5. Andrej Dular, Vinogradništvo in vinogradniki Bele krajine (Od zadnje četrtine 19. stoletja do danes). Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, 1992.
6. Jože Dular, Metlika skozi stoletja, Metlika 1978.
7. Janez Marentič, Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957.
8. Nives Sulič, Izseljevanje iz Adlešičev in okolice. Etnološki mladinski raziskovalni tabori v Beli krajini '85–'88. Ljubljana 1989.

9. Nives Sulič, *Izseljenstvo v Dragatušu in okolici*. Etnološki mladinski raziskovalni tabori v Beli krajini '85-'88. Ljubljana 1989.
10. Živko Šifrer, *Kakšno je bilo izseljevanje iz našega ozemlja*, Slovenski izseljeniški koledar, Ljubljana 1966.
11. *Gradivo belokranjskih raziskovalnih taborov* (Vinica 1980, Adlešiči 1987, Dragatuš 1988, Stari trg 1989).

ABSTRACT

"THEY DISAPPEARED DURING THE NIGHT" - EMIGRATION FROM BELA KRAJINA TO THE UNITED STATES

Nives Sulič

Compared to other parts of Slovenia, emigration – particularly to the United States – had one of the strongest impacts in Bela Krajina. The land could not sustain all of its inhabitants owing to its geographical isolation and economic underdevelopment. Because of the lack of industry and poorly developed transportation links (problems which were mitigated only in 1914, with the completion of the rail line between Novo Mesto and Karlovac, Croatia), inhabitants survived mainly from farming, cattle breeding and grape growing. At the end of the nineteenth century, Bela Krajina was additionally plagued by vine lice, which along with *Peronospora*, wiped out the majority of Bela Krajina's vineyards. Inhabitants accumulated large debts and in turn began to think, that perhaps life would be easier outside of their native village. At this time, news of the "*promised land*" across the ocean had already begun to circulate around Bela Krajina, too – a land where the people did not know of poverty or shortages.

Of course reasons for the mass emigration of Bela Krajina's inhabitants were not only economic, but also political and also

purely personal. By leaving, some sought to settle debts – or disputes within the family, earn money to repair the family home, or buy up more land or pay off brothers and sisters. Many young men also wanted to avoid conscription. In 1909, almost seventy per cent of men drafted from Bela Krajina were missing. Women and wives followed after the men, as did their children; many wives, however, stayed home with the children and had to take over the operation of the farm. On account of their husbands' absence, the status of many women also changed accordingly. They were forced (and managed) to make important decisions by themselves – decisions which beforehand were made by the head of the family.

Some emigrants returned to Bela Krajina after a few years, but the majority of them remained abroad, returning only for visits if their financial situation allowed for it. Those who did come back brought with them new, foreign ideas and opinions, unusual clothing and goods from a consumer's paradise, which people at home, until that time, could only dream about. In this way changes to a firmly-established way of life were brought about in the villages of Bela Krajina. Those who returned also brought changes to traditional elements in Bela Krajina's economy, farming, ways of dressing, world view and language.

In the mid 1920s, when the United States passed a law restricting immigration, the emigration wave from Bela Krajina redirected itself to Canada, South America and European nations; never the less, the largest part of the emigration from Bela Krajina, and now also their descendants, live in the United States.